

Bevezetés

A magyar sajtó 20. századi történetének részletes feldolgozása a mai napig nem történt meg. *A magyar sajtó története* című többkötetes akadémiai kézikönyvsorozat 1892-ig jutott el,¹ az azt követő időszakok vonatkozásában a vállalkozás nem folytatódott, és aligha várható, hogy arra még sor kerülhet. A Márkus László szerkesztésében 1977-ben készült *A magyar sajtó története*, valamint a Kókay György, Buzinkay Géza és Murányi Gábor tollából – több kiadásban is – megjelent, szintén *A magyar sajtó története* címet viselő könyvek, és Vitéz Ferenc *A szabadságon innen és túl* című, ugyancsak vázlatos magyar sajtótörténete a kezdetektől adnak vázlatos ismertetést, elsősorban azzal a céllal, hogy az oktatásban pótolják némiképp a nagyobb ívű összefoglaló munka hiányát.² Ezen műveken kívül az 1892 utáni időszak sajtótörténetéből csak egy-egy korszakkal vagy témakörrel foglalkozó rövidebb-hosszabb cikk, tanulmány, újabban már néhány részterületet feldolgozó könyv áll rendelkezésre, amelyek azonban korántsem fedik le a magyarországi sajtótörténet még meglévő fehér foltjait.

Jelen kötet megírásánál leginkább az alábbi publikációk voltak haszonnal forgathatók. Az 1914. évi sajtótörvénnyel és születésének körülményeivel legújabbán Buzinkay Géza foglalkozott. Az első világháború sajtóirányításáról Mucsi Ferenc és M. Kondor Viktória tanulmánya emelendő ki. Az első világháborút követő forradalmak sajtópolitikáját Siklós András vázolta fel 1963. évi tanulmányában, érthető módon meglehetősen egyoldalú beállítással. A Horthy-korszak sajtóellenőrzésének megismeréséhez megkerülhetetlenek Markovits Györgyi könyvei. A szerző – elsősorban a szépirodalmat a középpontba állítva – a forrásokat megszólaltatva két kötetében is a hatalommal összeütközésbe került művek és szerzőik sorsát mutatja be. A gazdag forrásbázison nyugvó feldolgozások azonban – a megjelenési idejüket tekintetbe véve érthető okokból – szinte kizárólag a baloldali művek üldöztetésével foglalkoznak, a Horthy-korszak sajtópolitikáját pedig teljesen egyoldalúan értékelik. Ugyanez vonatkozik a Markovits

¹ SZABOLCSI Miklós (főszerk.): *A magyar sajtó története I. 1705–1848. II/1. 1848–1867. II/2. 1867–1892.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979–1985.

² A Bevezetőben megemlített művek pontos bibliográfiai adatai a kötet végén, az Irodalomjegyzékben találhatóak.

Györgyi és Tóbiás Áron szerkesztésében kiadott, *A cenzúra árnyékában* című kötetre is. A cenzúra feladatait a második világháború idején ellátó szerv anyagaiból ad bőséges válogatást a Márkus–Szinai–Vásárhelyi szerzőhármas *Nem engedélyezem! A Cenzúra Bizottság dossziéjából* című forráskiadása. Ezt egészíti ki a Joó András szerkesztésében megjelent „...a háború szolgálatában”. *Főszerkesztői értekezletek 1942. szeptember 22. – 1943. augusztus 25.* című forráskiadvány. A két világháború sajtótörténetének fontos forrásaként szolgálnak még Kozma Miklós kiadott emlékiratainak vonatkozó fejezetei. Ugyanez elmondható a Gömbös-kormány sajtópolitikájának vonatkozásában Antal István emlékiratainak vonatkozó fejezeteiről is. A két világháború közötti időszak sajtótörténetének feltárásához – jelentős érdemeket szerezve – Sipos Balázs két monográfiával és számos tanulmánnyal járult hozzá. Klestenitz Tibor ugyancsak monográfiában dolgozta fel a magyarországi katolikus sajtómozgalom történetét 1896-tól 1932-ig. Megemlítendő Bellér Judit cikke a Bethlen-korszak első időszakának sajtópolitikájáról. Klein Tamás két cikkében a Horthy-korszak sajtóirányításának főbb elemeit ismerteti 1936-ig. A Gömbös-kormány sajtópolitikájával Glatz Ferenc és Buzás Sándor egy-egy tanulmánya is foglalkozik. A második világháborút követő ún. koalíciós korszak sajtópolitikájának egy-egy részletét illetően elsősorban Sz. Nagy Gábor tanulmányaira lehet utalni. A Kádár-kor sajtóirányítását monográfiában dolgozta fel Takács Róbert, a jelen kötet egyik szerzője. Ugyancsak Takács számos tanulmányában foglalkozott az állampárti időszak sajtópolitikájának különböző aspektusaival. A Kádár-korszak tájékoztatáspolitikájának értékes dokumentumait közlik a Cseh–Kalmár–Pór, illetve a Cseh–Krahulcsán–Müller–Pór szerkesztőgárda gondozásában kiadott *Zárt, bizalmas...* című kötetek, valamint Vörös László *Szigorúan ellenőrzött mondatok* című forráskiadvány jellegű visszaemlékezése. A késő Kádár-kor médiapolitikáját is vizsgálja a Bajomi-Lázár Péter szerkesztette *Magyar médiatörténet* című kötet. A Kádár-kor jogilag nem létező „cenzúrájának” gyakorlatáról hoz érdekes példákat Horváth Attila néhány publikációja. A mozgófilm történetéhez a Balogh–Gyürei–Honffy szerzőgárdának a magyar játékfilm történetét 1990-ig feldolgozó könyve használható. A Horthy-korszak első felének filmcenzúrájával Záhonyi-Ábel Márk foglalkozott. Az 1957 és 1963 közötti filmirányítás megismeréséhez Varga Balázs disszertációja nyújt támpontot. Érdekes adalékokkal szolgál a Kádár-kor filmcenzúrájához Kovács Emőke cikke is. A rádió történetének első időszakára Glatz Ferenc tanulmánya használható. Az 1945 és 1952 közötti időszak rádiójának és a hatalom kapcsolatának monografikus feldolgozását Simándi Irén két kötetben végezte el.

A kötet címében megadott korszakhatár kezdő évszáma 1914, amelyet már az első világháború kitörésének éve miatt is indokolt lehetne kiinduló pontként választani, hiszen a háborús viszonyok – legalábbis a sajtóirányítás tekintetében – a sajtó életében is mindig jelentős változást hoznak. A korszakhatár kiválasztásának tényleges oka azonban az, hogy ebben az évben fogadták el az új sajtótörvényt, amely 1848. évi elődjét váltotta. A záró évszám pedig 1989, amely a magyarországi rendszerváltozás kezdetének dátumaként a sajtó történetében is az állampárti korszak lezárását jelentette. Utalunk rá, hogy az 1989 és 2010 közötti magyar médiatörténetet a sajtó és hatalom kapcsolatrendszerében bemutató kötet ugyancsak a CompLex Kiadó gondozásában jelent meg.

A kötet szerzőinek figyelme a magyarországi sajtószabadság érvényesülésének vizsgálatára irányul. A magyarországi sajtószabadság történetét 1914 és 1989 között elsősorban a jogi szabályozás és annak gyakorlati megvalósítása szemszögéből mutatják be (vázlatosan az elektronikus médiumok vonatkozásában is). A tárgykörok, amelyeket vizsgálódásuk kereteinek tekintenek, a következők: a sajtóra vonatkozó jogi szabályozás ismertetése, a sajtóirányítás szervezetének, gyakorlati működésének bemutatása, a sajtót ért büntetések (betiltás, sajtóperek stb.) példák alapján történő szemléltetése. A kitűzött célok megvalósítása – természetesen – időszakonként eltérő megközelítést igényel. Egyrészt függ attól, hogy a szakirodalom, valamint az elsődleges források mennyiben teszik azt lehetővé, másrészt a sajtóirányítás koronként eltérő működési mechanizmusától is. Amíg a Horthy-korszakban például se szeri, se száma nem volt a sajtótartalmak miatt indított hatósági eljárásoknak és pereknek, addig az államszocializmusban ilyenekre ritkán került sor, ami azonban nem azt jelenti, hogy a sajtó az utóbbi időszakban nagyobb szabadságnak örvendhetett volna.

A szerzők a szakirodalom feldolgozásán túl igyekeztek levéltári forrásokat is megismerni. A források meglététől függően ez hol jobban, hol kevésbé sikerült. Elsősorban a sajtóirányítás központi szerveinek levéltári anyagait vonták vizsgálat alá, így különösen a Magyar Országos Levéltár, a Hadtörténeti Levéltár és Budapest Főváros Levéltára vonatkozó fondjait. A magyar sajtó történetének kutatója egyidejűleg találkozik a források bőségével és hiányával. A sajtóirányítás Magyarországon hagyományosan a miniszterelnökséghez tartozott. Sajnálatos módon a miniszterelnökség sajtóosztályának anyagai jelentős részben megsemmisültek, az első világháború idejéből, majd a '20-as, '30-as és a '40-es évekből csak igen szórványosan maradtak fenn. A belügyminisztérium, a külügyminisztérium és az igazságügyi minisztérium sajtóval kapcsolatos állománya csak részben pótolja a miniszterelnökség hiányzó anyagait. Másrészt viszont a felsorolt minisztériumok sajtótörténeti forrásainak vertikálisan és horizontálisan is nagyobb merítéssel végzett feltárása hosszabb kutató munkát tesz szükségessé. Az állampárti időszak sajtótörténetének kutatója pedig fokozottan azzal a nehézséggel találja szemben magát, hogy a sajtó és a hatalom viszonya, a sajtószabályozás, a sajtóellenőrzés elsősorban nem jogszabályokból, határozatokból és egyéb dokumentumokból bontakozik ki, hanem azon mechanizmus feltárásából és megértéséből, amely biztosította, hogy a rendszerrel nem konform sajtótermékek el se jussanak a közönséghez, sőt sok esetben létre se jöjjenek.

Források nélkül nem lehet történelmet írni. A történész azonban azokkal kénytelen beérni, amelyek rendelkezésére állnak. A fennmaradt források megszabják a múlt kutatójának lehetőségeit és irányítják a figyelmét. Ez kényszerűen odavezet, hogy sokszor kevésbé jelentős dolgok kerülnek reflektorfénybe, míg a jelentősebbek adott esetben – források hiányában – a háttérben maradnak. Ezzel a szinte kiküszöbölhetetlen nehézséggel jelen kötet szerzői is szemben találták magukat.

A kötet készítői tisztában vannak azzal, hogy e könyv nem pótolja a magyar sajtótörténet megíratlan fejezeteit, csak adalékként tud – reményeik szerint – a meglévő hiányosságok pótlásához hozzájárulni.